

URUSH MAVZUSIDAGI ASARLARDA IJODKOR SHAXSIYATI

Abdurahimova Manzura Shokirjon qizi

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada badiiy asardagi ohang masalasi haqidagi nazariy fikrlar ilgari surilgan. Shuningdek, yozuvchilarning urush mavzusidagi qissalari ushbu nazariya asosida tadqiq etilgan.*

Kalit so'zlar: *vatanparvarlik, urush davri, inson qadri, ijodkor, qaxramon.*

Muallifning tuyg'ular va fikrlarini o'quvchiga yetkazish usullarini, qahramon hissiyotlari va ichki kechinmalarini, imo-ishoralar va fiziognomiya (xarakterni yuz tuzilishiga ko'ra aniqlash) kabi holatlarning talqinini qahramonlar shaxsiyatida tahlil etish lozim.

Adabiyotshunos D.Quronov esa "badiiy asardagi qahramon ruhiyatini xatti-harakatlari, gap-so'zlari orqali ochish psixologik tahlilning dramaturgik usuli" ekanligini ta'kidlaydi[1]. Rus olimi A.G.Kovalev izidan borgan olim Cho'lponning "Kecha va Kunduz" asaridagi Zebi obrazini psixologik tahlilning dramaturgik – bilvosita usuli, ya'ni psixofiziologik jihatdan talqin etadi, obrazlarning har bir xatti-harakatlari ruhiy asosini izohlab boradi.

Bizning vazifamiz asar qahramonining tashqi (portret) va ichki olam (xarakter)ining mutanosibligi yoki nomutanosibligi, ruhiy kechinmalarini (masalan, shodligi, g'amginligi) qahramon psixologiyasida, tashqi qiyofasida qanday ko'rinishi, bu holat yozuvchi tomonidan qanday mahorat bilan tasvirlanganligini ilmiy jihatdan isbotlashdan iborat. AQSh psixolingvistikasi asoschilaridan biri Charlz Osgudning fikricha, "psixolingvistika nutq orqali muloqot maqsadi, tuzilishi va inson shaxsining mutanosibligini o'rganadi.

Bunda xabar yuboruvchi va uni qabul qiluvchi muhim ahamiyatga ega, ya'ni psixolingvistika muloqotning alohida qatnashchilarida yuz beradigan kodlash va kodlarni o'qish jarayoni haqidagi ta'limotdir".

Badiiy adabiyotda esa ana shu holat qahramon harakatlari orqali namoyon bo'ladi. Bular – jest va mimika, portret, psixologik tasvir kabi vositalardir. Badiiy asarni qahramonsiz tasavvur qilib bo'lmaganidek, uning ruhiy olamini ham bu vositalardan xoli tasavvur qilib bo'lmaydi.

Nabi Jaloliddinning "Seni yaxshi ko'raman, hayot" hikoyasida ona o'g'liga aroq ichishni taklif qiladi. Bu kabi hodisa, ayniqsa, o'zbeklarda mingtadan bitta bo'lsa, bordir, bo'lmasa, yo'q. Biroq yozuvchining mahorati shundaki, asar davomida kitobxon butunlay boshqacha manzaraga duch keladi:

"Bir kech buvim ovqatdan avval oldimga araq qo'ydi.

–Yaxshiuxlaysan, bolam, ozginaichvol, – dedi.

Hayratda qotib qoldim.

– Bu nima qilganiyiz, buvi! –O‘zimni qo‘lga olishim kerakligini bilib tursam-da, sir boy bergim kelmasdi.–Endi sizminan o‘tirib, araq ichishim qoluvdi!..

Buvim o‘zgarganimni, ahvolimdan hijolat bo‘la boshlaganimni ham sezmay, nuqul ichishga undaydi:

– Ozginaichgin, bolam! O-zzgina!..”[2].

Ona Afg‘on urushi azoblari – dahshatli xotiralar, qo‘rqinchli tushlar, ruhiy tushkunlik qiynayotgan o‘g‘liga qanday qilib bo‘lsa ham yordam bermoqchi bo‘ladi. Kimdandir eshitgan “araq ichsa, yaxshi uxlaydi”, degan fikr uning ongiga o‘rnashib qolganligi va asosiysi urushning asorati sababli shunday yo‘l tutadi. Ona uchun o‘g‘li tinch yashasa, dard, azob chekmasa, bas. Demak, tashqi omil ta‘siri ona xarakterini tasvirlashda ko‘zga tashlanadi. O‘g‘il xarakteridagi milliy xususiyatlar esa onasining bu harakatini qabul qilolmaydi. O‘zbek oilalarida o‘g‘illar ota-onasi oldida spirtli ichimlik ichishni juda katta hurmatsizlik deb biladi.

Mazkur hikoyaning jang jarayoni tasvirida ham o‘zbek milliy xarakteriga zid tasvir orqali qahramon sinovdan o‘tkaziladi. Askarga afg‘on qabristoni panasida joylashgan dushmani yengish uchun tank bilan bostirib kirish buyuriladi. Askarning dunyoqarashida mozorga nisbatan shakllangan muqaddas qadriyatlar mavjudligi sababli buyruqni bajarmaydi.

Xalqimizda mozorlarni muqaddas deb bilish tushunchasi qat‘iy shakllangan. Mazkur hikoya qahramoni bo‘lgan o‘zbek onasi o‘zi istamasa-da, farzandidagi g‘am-anduhni biroz bo‘lsa-da aritish uchun unga aroq ichishni tavsiya qilyapti, o‘g‘il esa onasidan bu gapni eshitib “hayratda qotib qolishi” qahramon psixofiziologiyasi bo‘lib unda onaning nega o‘z o‘g‘liga aroq ichishni tavsiya qilayotgani o‘g‘ilni ham dahshatli iztirobga soladi.

Onaning “ozgina ichgin, bolam! O-zzgina!..” deya nola qilishida undov, harf takrori va tinish belgi orqali qahramonning tashqi qiyofasidagi o‘zgarishni ko‘z oldimizga keltirishimiz mumkin bo‘ladi.

Ushbu psixofziologik holatda urush ta‘siridan onava bolaning bir azobini his qilamiz. Urush davrida millatimiz mislsiz kunlarni boshidan o‘tkazgan bo‘lsa-da, o‘zbek ekanligini, farzandlariga har qanday vaziyatda ham mehribon ona ekanligini bir lahza bo‘lsa-da, unutmadi.

Milliy urf-odatlarimizga munosib bo‘lib qahramonliklar ko‘rsatdi. Urush hukm surayotgan bir paytda, hatto och qolib, odamlar ovqatga tashna bo‘layotgan bo‘lsa ham oldiga ovqat kelsa, oldin qo‘lni yuvish kerakligini unutmagan, millatidan, ota-bobolaridan olgan tarbiyaga xiyonat qilmagan o‘zbek jangchilarining qahramonliklari tengsiz edi. Biz tahlil etayotgan asarlarda inson har qanday vaziyatda ham insoniyligini saqlab qolishi kerakligi sevimli yozuvchimiz tomonidan mahorat bilan tasvirlangan.

Umuman, yozuvchi urush mavzusidagi asarlarni shunchaki yozmaydi. Uning har bir satrini qalamga olganida, urushdagi voqealar qayta jonlanadi. Nabi Jaloliddin va Qo‘chqor Norqobilning urush mavzusidagi asarlari avtobiografik xarakterga ega. Chunki “Asar yozuvchidan unib chiqadi. Farzandiday unda tug‘iladi, ulg‘ayadi, kamol topadi. U farzandini avaylaydi, himoya qiladi. Asar-yozuvchining taqdiri, kerak bo‘lganda, yozuvchi

qurbon bo'lishga tayyor. Uning bu g'ayritabiiy sadoqati, yozmasdan turolmasligi, ruhiyatga, falsafaga, mushohadaga moyilligi, shaxsi, fe'li, uslubi, qarashlari, dardi, qiyinalishlari hech kimni qiziqtirmaydi. Yozuvchi o'z shaxsi va o'zgalarning shaxsi bilan birikib ketgan, asar uning subyekti"[3]. Bunday asarlarni yozish yozuvchidan katta mahorat talab qiladi. Qo'chqor Norqobil asar yozishga kirishishdagi ichki kechinmalarini yashirmaydi.

"Bugun shoir Eshqobil Shukur bilan inson va adabiyot haqida gaplashdik. U she'ro'qidi. Men hech narsa yoza olmayapman, dedim. Buni shoir ruhiyatga yo'ydi. Ba'zan odamda shunday hol kecharkan. Oylab bir misra ham bitolmay yurasiz, dedi. Men nega bunday ahvolga tushganimni bilmadim, biroq ko'nglim xijil, umuman, qayerlargadir bosh olib ketishni istayman, qayerga, o'zim ham tushunolmayman, dedim. Nimanidir tasirida qolgansiz, xayolingizni chalg'itmang, dedi shoir. Men urushda ko'rgan voqealarni tez-tez eslaydigan bo'lib qolganman, ochig'i, jangohlarni qo'msayapman, odam o'ziga munchalik musibatlar keltirgan kunlarga qaytishni xohlab qolishi mumkinmi, deb so'radim. U menga angrayib qaradi, so'ngra nigohini olib qochdi.

Aytdiki, fojialar o'tib ketgandan keyin, bir kuni ardoqli xotiraga aylanishi ham mumkin. Men og'riqdan lazzatlanish azob, inson uchun bundan ortiq ko'rgulik bo'lmasa kerak. URUSH baribir bashariyat ustidan g'alaba qilishiga imon keltiryapman dedim. Eshqobil Shukur eshitmaganga oldi"[4]. Urush haqida yozishning o'zi oson bo'lmaydi, ammo yozmay qo'yish ham insonga tinchlik bermaydi. Yozuvchi yuqoridagi iqrorlari o'laroq, urush asarlarini yozishga kirishadi. U o'z ko'zi bilan ko'rgan voqealarni boshqalarning ko'zi, yuragi, ko'ngliga singdirib yuborish, hech bo'lmasa, o'zing his qilgan og'riqning yarmini anglashlari uchun jonini qiynab, bu mavzuni qayta boshidan o'tkazadi.

Ijodkorning real voqelikdan uzoqlashib ketolmasligi tabiiy, albatta. Bu o'rinda hayotiy masalalarning badiiy muammo sifatida yuzaga chiqishi ahamiyatlidir. "Badiiy muammo muallifning olam va odam borasidagi konseptual qarashlari hamda tasvirga olingan mavzuning muayyan nuqtayi nazar orqali idrok etilishini anglatadigan tushunchadir"[5]. Shuni hisobga olib aytish mumkinki, Nabi Jaloliddin real voqelikda tug'ilgan jamiyat to'g'risidagi qarashlarini hikoyalariga badiiy muammo sifatida kiritgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Куронов Д. Чўлпон насри поэтикаси. – Тошкент: Шарқнашриёти, 2004. – Б.187.
2. Наби Жалолиддин. Сени яхши кўраман, ҳаёт / O'zAS.2017, В.14.
3. Асқад Мухтор. Уйқу қочганда (Тундаликлар). –Тошкент: Маънавият, 1997. – Б.31.
4. Norqobil Q. Bosinqirash/ Quyoshni kim uyg'otdi?:qissalar, hikoyalar. –Тошкент: Sharq: HMAK, 2007. –В.294
5. Йўлдош Қозоқбой, Йўлдош Муҳайё. Бадий таҳлил асослари. – Тошкент: Камалак, 2016. – Б. 99.

6. Nilufar, M. (2025, February). YOUTH ACTIVISM–AS THE LEGAL BASIS OF A LEGAL DEMOCRATIC STATE AND CIVIL SOCIETY. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 3, No. 31, pp. 82-84).
7. Dilduzakhon, M. (2025). EFFECTIVE WAYS OF DEVELOPING LEGAL CULTURE IN THE PROCESS OF LEGAL EDUCATION. World Bulletin of Education and Learning, 1(02), 46-55.
8. Tuychibayeva, M., & Mavlonova, S. (2025). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMPETENCIES OF MEDICAL EDUCATION STUDENTS ON THE BASIS OF A DIAGNOSTIC APPROACH. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 446-450.
9. Парпиева, М. М. (2018). Информационно-коммуникационные технологии в процессе обучения русскому языку как неродному. Вопросы науки и образования, (7 (19)), 151-152.
10. Мадумарова, М. Д., & Мадумаров, Р. А. (2022). Современная Технология Проблемного Обучения. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 431-433.
11. Исроилова, С. (2023). ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ. Farg'ona davlat universiteti, (1), 229-229.
12. Исроилов, М. И., & Исроилова, С. М. (2022). Ҳуқуқий Маданият Йўлида. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(Special Issue 2), 82-87.
13. Abdurahimova, M. (2025). SUKUT PSIXOFIZIOLOGIYASI. Farg'ona davlat universiteti, (1), 72-72.
14. Qayumov, A., & Abdurahimova, M. (2024). QO 'CHQOR NORQOBIL QISSALARIDA PSIXOLOGIK TASVIR VA PSIXOFIZIOLOGIK HOLAT MASALASI. Farg'ona davlat universiteti, (3), 529-529.
15. Тургунбаев, Т. А., & Каримов, Ў. У. (2020). Ҳамма Нарса-Фронт Учун, Ҳамма Нарса-Ғалаба Учун!(Иккинчи Жаҳон Урушида Қозонилган Ғалабанинг 75 Йиллигига Бағишланади). Интернаука, (19-4), 52-53.